

De Nationale Landschapsparken in Engeland

Verslag van een studiereis

G. A. P. J. van Well, W. L. Jansen,
J. W. Pfeiffer en H. W. de Vroome

Staatsbosbeheer

In het begin van de maand mei 1972 organiseerde de ANWB een studiereis naar een aantal Engelse National Parks met als doel aan belangstellenden de gelegenheid te geven kennis te nemen van de organisatie en de omstandigheden in de Engelse National Parks om zodoende na te gaan of in de Engelse benaderingswijze van Nationale Landschapsparken elementen aanwezig zijn, die zich voor toepassing in Nederland lenen.

De verslaggevers betuigen bij deze gaarne hun dank aan de minister van Landbouw en Visserij voor de financiering van deze reis; aan de ANWB voor de voortreffelijke organisatie en aan de vertegenwoordigers van de Engelse overheid, die hen als gids begeleid hebben.

Engeland en Wales hebben op het ogenblik tien National Parks, tezamen 13.465 km², welke 9% van de totale landoppervlakte uitmaken. Het grootste is het Lake District met 2.216 km², het kleinste Pembrokeshire met 576 km². Van deze parken werden North York Moors, Yorkshire Dales, Lake District en Peak District bezocht.

Naast de National Parks heeft men aan een kleine dertig gebieden de status van "Area of Outstanding Beauty" toegekend. Deze gebieden zijn in het algemeen veel kleiner van oppervlakte, nl. van 1500-56 km². Het verschil met een National Park is, dat deze gebieden van minder belang zijn, geen eigen bestuurslichamen kennen en zich minder lenen voor recreatieve zonerings; Schotland en Noord-Ierland kennen (nog) geen National Park of Areas of Outstanding Beauty.

Een National Park kan aldus gedefinieerd worden:

"Een uitgebreid gebied van mooi en betrekkelijk wild land, waarin terwille van de bevolking en op grond van een desbetreffende nationale beslissing en actie

- a de karakteristieke landschappelijke schoonheid zorgvuldig wordt behouden;
- b in de toegankelijkheid en faciliteiten voor openlucht recreatie voor het publiek in ruime mate wordt voorzien;
- c fauna en gebouwen en plaatsen van architectonisch en historisch belang doeltreffend worden beschermd;

terwijl

d gevestigd agrarisch gebruik doeltreffend in stand wordt gehouden".

Zowel uit de bovenstaande definitie als uit de definitie die de Wet van een National Park geeft blijkt, dat als criterium voor de aanwijzing van een gebied tot National Park geldt het natuur- en landschapsschoon in dat gebied en de mogelijkheid, die het kan bieden voor de openlucht recreatie.

De wettelijke grondslag voor deze aanwijzing is gelegen in de National Parks en Access to the Countryside Act van 1949, herzien bij de Wet van 1968, sindsdien genaamd Countryside Act.

In de praktijk komt de bestaande wetgeving erop neer, dat in een National Park een zodanig planologisch beleid wordt gevoerd, dat de aspecten natuurbescherming, landschapsschoon en recreatief gebruik de eerste belangen zijn, waartegen andere belangen worden afgewogen.

Normaal wordt het planologisch beleid uitgeoefend door de county, vergelijkbaar met ons provinciaal bestuur; in een National Park echter wordt een deel van deze bevoegdheid op planologisch gebied vooral gedelegeerd aan de bestuurscommissie voor het Park. De samenstelling hiervan is zodanig, dat 1/3 deel van de vertegenwoordigers door de centrale overheid wordt benoemd.

De wettelijke regelen, waarmee in een National Park planologisch beleid gevoerd kan worden, lijken sterk op de regelingen en vergunningen, die voortvloeien uit de Wet op de Ruimtelijke Ordening en de Woningwet, zoals de bouw- en aanlegvergunning, met dien verstande dat in Engeland (1) bepaalde rijkswerken zich onttrekken aan de planologische procedure. In het North York Moors Park kwam dit laatste tot uitdrukking door de vestiging van een van nationaal belang geachte kalimijn met bijbehorende fabriekshallen en door de bouw van een radarsysteem op gezag van de centrale overheid kennelijk tegen de zin van het bestuur van het park en de county. Hierbij zij opgemerkt, dat in Engeland en Wales "bestemmingsplannen" alleen dan behoeven te worden opgesteld, wanneer men bouwwerken of andere werken wil gaan uitvoeren; een louter conserverende bestemming is zonder dat er sprake is van uitvoering van plannen niet mogelijk. Dit

systeem geldt echter niet voor werken op het gebied van land- en tuinbouw en de bosbouw, die nooit een vergunning voor de uitvoering van werken nodig hebben. Zo voelde men het als een grote onbillijkheid, dat het in de North Yorks Moors mogelijk was geweest om een grote oppervlakte heide te ontginnen met subsidie van het Ministerie van Landbouw en dat het in het park van de Yorkshire mogelijk was geweest de hellingen van een fraai beekdal te bebossen met naaldhout monocultures.

Deze "agrarische" bedrijfsmaatregelen gaan buiten alle controle- en inspraakmogelijkheden om. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat door vrijwillig overleg vaak een voor beide partijen - de boer en het parkbestuur - aanvaardbare situatie en vormgeving van agrarische bedrijfsbehouwing wordt bereikt.

Eigendomsituatie

Uit het vorenstaande blijkt al, dat voor het in Engeland toegepaste systeem overheidseigendom van de grond geen vereiste is. In de praktijk echter blijken belangrijke oppervlakten wel degelijk eigendom te zijn van organisaties voor de natuurbescherming en de bosbouw. In het Lake District bijvoorbeeld is 30.000 ha (circa 14%) eigendom van de National Trust (te vergelijken met de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland) en van de Forestry Commission (te vergelijken met het dienstvak bosbouw van het Staatsbosbeheer).

Daarnaast maakt het verschijnsel van het enorme grootgrondbezit conservering van grote delen van een park door overleg en overeenstemming inzake bepaalde maatregelen gemakkelijker. Zo bleek de Duke of Devonshire alleen al in Yorkshire vele tienduizenden hectaren grond te bezitten, waarvan zeer veel binnen de parken North York Moors en Yorkshire Dales. De grondprijzen zijn afwijkend van de Nederlandse situatie. Voor woeste grond is de prijs f 500 à f 600, voor goede landbouwgrond f 5.000 en voor goed loofbos f 1.600 per ha, zodat de mogelijkheid voor aankoop door ontginners en bebouwers naar verhouding zeer groot is. De verslaggevers vragen zich af of dit verschijnsel zal toenemen, met name door buitenlandse maatschappijen, nu Engeland is toegetreten tot de EEG.

Voorzieningen ten behoeve van de recreatie

Gezien het feit, dat de recreatie een belangrijke rol speelt bij de doelstelling van de National Parks, behoeft het geen betoog, dat hieraan de nodige aandacht wordt besteed. Ondanks herhaald navragen kon niet exact worden nagegaan hoeveel bezoekers in een National Park per jaar en hoeveel per dag ontvangen werden. In de voorlichtingsbrochure "The Peak" wordt gesproken over 50 miljoen bezoekers per jaar. De indruk bestond, dat de

"visitor pressure" bepaald niet groter was dan wat wij in Nederland gewend zijn op de Veluwe en het Gooi, waar dan nog bijkomt, dat de grootte van een National Park een grotere spreiding van de bezoekers mogelijk maakt.

De voorzieningen voor bezoekers kan men in vier categorieën indelen:

- a de ontsluiting van particuliere terreinen;
 - b het inrichten van bezoekerscentra;
 - c het aanleggen van parkeervoorzieningen en picknickplaatsen;
 - d het toezicht op en de begeleiding van het publiek.
- ad a*

De Countrysideact regelt de toegankelijkheid middels een access order, een soort bevel van de overheid om open te stellen. Dit laatste wordt door de huidige regering niet toegepast, zodat op het ogenblik de toegankelijkheid uitsluitend via overleg tot stand komt. Toch is men er in geslaagd een uitgebreid net van voetpaden tot stand te brengen.

Bij onderhandelingen over de toegankelijkheid tussen het parkbestuur en particuliere eigenaren speelt uiteraard de financiële tegemoetkoming voor de openstelling een grote rol.

In Yorkshire was men met de Duke of Devonshire overeengekomen, dat eventuele schade aan het terrein door aanwezigheid van publiek slechts zou kunnen bestaan uit

- 1 een verhoogd gevaar voor heidebranden,
 - 2 het vernielen van stapelmurtjes op de perceelscheidingen en
 - 3 hinder bij de jacht op de sneeuwhoenders (grouse). Overeenstemming werd tenslotte bereikt op de volgende basis
- 1 de werkelijke kosten van alle heidebranden worden vergoed
 - 2 schade aan muurtjes is vastgesteld op een vast bedrag van 1 penny per strekkende yard buitenmuur en een $\frac{1}{2}$ penny voor de binnenmuur
 - 3 gedurende tien dagen sluiting van het gebied in verband met de jacht. Op de voetpaden mag alleen worden gelopen. Daarnaast kent men public bridle-ways, die ook toegankelijk zijn voor ruiters en waar mogelijk ook voor fietsers. In enkele gevallen werd hiervoor gebruik gemaakt van verlaten spoorwegtracées. Een speciale vorm van de wandelrecreatie zijn de long distance footpaths en bridle-ways, die in bijna alle National Parks en vaak ook daarbuiten voorkomen. Deze paden, die een lengte hebben tussen 115 en 400 km bieden een fraaie gelegenheid voor voettochten door aantrekkelijke gebieden. Deze gedachte zou ook in Nederland meer aandacht moeten krijgen, omdat het wandelen over langere afstanden in ons land door het zeer dichte net van verharde plattelandswegen met gemotoriseerd verkeer vrijwel niet meer mogelijk is. Te denken valt in dit verband aan een meerdaagse wandelroute door de Gelderse Achterhoek en Twente langs de

grens, terwijl ook delen van b.v. Drenthe en Limburg zich hiervoor uitstekend lenen. Het is toch uiterst merkwaardig, dat vóór de Tweede Wereldoorlog dergelijke meerdaagse routes wel bestonden. De ANWB had deze geheel bewegwijzerd en gaf tekstboekjes over de routes uit. Er bestond zelfs een internationale route van 's-Hertogenbosch naar Luxemburg. Nadere studie over de vraag hoe dit onder Nederlandse omstandigheden verwezenlijkt zou moeten worden verdient aanbeveling. Ook de mogelijkheid van doorgaande onverharde ruitroutes zouden in deze studie kunnen worden betrokken.

ad b

Evenals in ons land hecht men in Engeland grote waarde aan bezoekerscentra, waar recreanten achtergrondinformatie ontvangen over het gebied dat zij bezoeken. In grote lijnen verschilt de opzet niet wezenlijk van wat wij in Nederland gewend zijn, al is de hoeveelheid beschikbaar informatiemateriaal veel groter dan hier. De informatie betreft alle aspecten van de bezochte streek. Ook informatie over andere National Parks was in ieder bezocht informatiecentrum ruimschoots voorhanden. Aparte vermelding verdient het bijzonder fraai en royaal ingerichte National Park centrum Brockhole, gevestigd in een oud landhuis met parken van ongeveer 500 ha aan het Windemere. Dit informatiecentrum had 14 man vast personeel voor voorlichting en onderhoud van gebouwen, parken en tuin.

ad c

Parkeer- en picknickplaatsen verschilden wat hun inrichting betreft weinig van de onze, zij het dat het Nederlandse perfectionisme met zijn voorliefde voor grote stukken asfalt ontbrak. Opgemerkt dient te worden, dat de steviger ondergrond de mogelijkheid tot natuurlijker aandoende aanleg wel bevorderde. Het aantal van deze voorzieningen was vrij beperkt, hetgeen ook wijst op betrekkelijk bescheiden bezoekersaantallen. Alle recreatieve voorzieningen worden voor 75% gesubsidieerd door de Countryside Commission en voor 25% door de County.* De grond hiervoor wordt aangekocht onder een zelfde lastenverdeling. De Forestry Commission en National Trust hadden vaak hun eigen - zij het vaak aanvullende - voorzieningen.

ad d

Een groot beletsel voor particuliere grondbezitters om mee te werken aan het toelaten van het publiek

* Voor totale uitgaven in de verschillende parken zie de tabel.

Overzicht Nationale Parken in Engeland.

National Park	totale uitgaven in guldens	
	1968-1969	1970-1971
Brecon Beacons	321.300	608.600
Dartmoor	275.400	432.650
Exmoor	347.650	638.350
Lake District	888.250	1.729.750
Northumberland	301.750	192.100
North York Moors	171.700	323.000
Peak District	1.430.550	1.626.900
Pembroke Coast	305.150	454.750
Snowdonia	608.600	974.950
Yorkshire Dales	443.700	627.500

Koers pond berekend op f 10,— en van 1968 af op f 8,50.

en het ontsluiten van gronden is hun vrees, dat hun eigendommen beschadigd zullen worden. Om deze voor een deel ongetwijfeld wel gerechtvaardigde vrees weg te nemen, besteedt de Countryside Commission zeer veel aandacht aan mentaliteitsbeïnvloeding van bezoekers. Een groot deel van het werk in bezoekerscentra is hierop gericht, terwijl daarnaast aan alle kanten de "countrycode" in woord en geschrift wordt verspreid. Deze countrycode is een reeks gedragsregels voor het grote publiek, die op alle mogelijke en onmogelijke manieren onder de aandacht worden gebracht. Het kan niet anders of deze voorlichting moet invloed hebben op een passend gedrag van bezoekers in de National Parks en bovendien is het kennelijk een geruststelling voor particuliere eigenaren, dat zoveel aandacht aan deze zaak wordt besteed. De gecentraliseerde aanpak is hierbij ongetwijfeld van groot belang, omdat dit verwarring en versnippering voorkomt.

In hetzelfde vlak ligt het toezicht en de begeleiding van het publiek door een corps van terreinopzichters (wardens). Opvallend is, dat hierbij een zeer klein aantal beroepskrachten is.

In de Yorkshire Dales National Parks (oppervlakte ca. 174.000 ha) waren slechts drie beroepswardens werkzaam. Zij hebben geen enkele wettelijke bevoegdheid behalve soms een aanstelling tot special constable (te vergelijken met onze onbezoldigde politieambtenaren) en werken voor het grootste deel door het publiek te attenderen op overtredingen of ongewenst gedrag en voor te lichten over het terrein. De beroepskrachten worden echter bijgestaan door een enorm korps van vrijwilligers. In de Yorkshire Dales waren dit 150 man, die in de weekends bij toerbeurt assisteerden. Zij worden uit alle lagen van de maatschappij gerecru-teerd en periodiek onderricht door de beroepskrachten. Het geheel van de voorzieningen maakt een typisch Engelse wat amateuristische indruk, doch blijkt, hetgeen eveneens typisch Engels is, in de praktijk toch te werken.

Natuurbehoud en landschapsbouw

Zoals uit het bovenstaande blijkt, doet de National Park organisatie niets aan directe natuurbescherming. Alles op dit gebied binnen de National Parks gebeurde door de National Trust, Nature Conservancy (te vergelijken met het dienstvak Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer) of particuliere regionale natuurbeschermingsorganisaties. Wat actieve landschapsbouw betreft, gebeurde kennelijk weinig. In enkele gevallen werden voor het landschap belangrijke bosjes ingeplant, maar de indruk werd verkregen dat dit slechts incidenteel plaats vond. Wel vond een geringe actieve landschapsbouw plaats door het verplichten van een landschapsplan bij inbreuken, zoals b.v. de bouw van een kalimijn. De maskering van deze fabriek was echter niet direct van grote allure, maar het valt te begrijpen, dat een compleet mijnemplacement zich niet direct laat "wegplanten". Wel was het zeer te waarderen, dat de mijn gesitueerd was aan een reeds bestaande spoorlijn en bedongen was, dat aan- en afvoer van produkten via de spoorlijn diende te geschieden, zodat geen extra wegen en zwaar wegtransport noodzakelijk waren. Opvallend was, dat in rivieren en beekdalen de vegetatie minder gaaf ontwikkeld was dan in de hoger gelegen gebieden, omdat juist hier de meest intensieve landbouw plaatsvond, die de van nature hier thuishorende rijke flora volledig had doen verdwijnen. De over het algemeen en in ieder geval op de hogere gronden naar Nederlandse maatstaven veel extensievere landbouw, liet vele mogelijkheden open voor natuurlijke flora en (half) natuurlijk landschap. In feite betekent dit een omkering van de natuurlijke uitgangssituatie.

Conclusie en toepassing voor Nederland

Voor ons gevoel is de wettelijke grondslag van het National Park systeem van beschermende aard. De wettelijke en financiële middelen zijn betrekkelijk gering. Toch is het frapperend, dat met een zo gering instrumentarium zoveel op het gebied van landschapsbehoud wordt bereikt. De grote kracht van het systeem ligt naar ons gevoel dan ook in zijn propagandistische waarde. Het feit, dat men een bepaald fraai landschapsgebied een aparte status geeft en bij voortdurend van nationaal belang verklaart heeft tot gevolg, dat deze waarde door de lagere overheden en grondeigenaren ook als zodanig wordt aanvaard en gerespecteerd. Zo wordt op gebieden waar men op grond van de Countryside Act nauwelijks bevoegdheden heeft door overleg toch goede resultaten geboekt: niet inzetten van dubbeldekkers (het meest gebruikte type bus ook op het platteland) op bepaalde lijndiensten om laanbeplantingen te sparen; beperking van dorpsuitbreidingen; aanpassing van nieuwe woningen en andere gebou-

wen aan de oude stijl van de landstreek.

De middelen, waarmee het parkbestuur dit doet, zijn nauwelijks verstrekkender dan hetgeen de Wet op de Ruimtelijke Ordening, de Natuurbeschermingswet, de Natuurschoonwet en het met subsidie aankopen van natuur- en landschapsterrein in Nederland bieden. Ook de bestuurlijke organisatie van National Parks zou in Nederland op grond van de wet gemeenschappelijke regeling mogelijk zijn. Slechts voor de aanwijzing en begrenzing van een gebied tot National Park zou iets nieuws in onze wetgeving nodig zijn. Uitbreiding van de WRO met een nieuw hoofdstuk betreffende de aanwijzing van National Park en Nationaal Landschapspark zou in deze behoefte kunnen voorzien. Ons past slechts bewondering voor de durf, waarmee de Engelsen met overigens betrekkelijk eenvoudige bestuurlijke en financiële middelen een toch wezenlijke en praktische bescherming van hun mooiste landsdelen hebben bewerkstelligd.

Interessante uitgaven

Wij maken onze lezers attent op de volgende uitgaven.

"School in bos" (Bewijskrachtig verslag van een testcase). Een zeer leeswaardig en goed gedocumenteerd verslag van een door de werkgroep Schoolbossen in Nederland georganiseerde werkweek in het bos voor kinderen van basisscholen uit Amsterdam (zie ook Ned. Bosbouw Tijdschrift 45 (1) 1973). Praktische milieueducatie, mits zorgvuldig voorbereid en begeleid, blijkt tot zeer positieve resultaten te leiden. Deze publikatie is te bestellen door overschrijving van f 3,- op postrekening 2604301 t.n.v. Vereniging Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij te Arnhem.

"Verklarende woordenlijst van in de houtanatomie gebruikte termen". P. B. Laming en A. M. W. Mennega. Uitgegeven door het Houtinstituut TNO, postbus 151 te Delft. Een handig naslagwerkje voor al diegenen die zich met houtanatomie bezighouden.

Een verklarende woordenlijst geeft de teksten van de begrippen, een Engels-Nederlandse woordenlijst biedt de mogelijkheid om Nederlandse termen in een vreemde taal over te brengen (via de Multilingual Glossary of Terms used in Wood Anatomy) of omgekeerd.

Een toekomstig wereldhouttekort?

Met deze vraag richt Van der Meiden zich in het gerenommeerde weekblad "Economisch Statistische Berichten" tot alle economisch geïnteresseerde personen en instellingen in Nederland.

Het is op zichzelf al een prijzenswaardige daad om het probleem op deze wijze aan een ander publiek dan dat van onze toch kleine bosbouwwereld te brengen: het is goed dat ook anderen zich eens af gaan vragen wat er op dit gebied aan de hand is.

Aan de hand van tabellen geeft Van der Meiden aan hoe het houtverbruik in de verschillende delen van de wereld verschilt en tevens hoe het verbruik van hout in de diverse verwerkingssectoren overal nog toeneemt. Deze toeneming van de vraag doet bij hem de vraag rijzen of de nationale overheden met name in blokken als de EEG zich wel voldoende bewust zijn van wat er zich op dit gebied in de wereld voltrekt.

Aangezien ook Van der Meiden geen prognose durft te geven voor de komende 30 à 60 jaar slaat hij een andere weg in om de "denkhoofden" te prikkelen. Hij maakt nl. een berekening voor dit moment en voor het geval dat de nog weinig houtverbruikende gebieden eens tot hetzelfde niveau van verbruik over zouden gaan als dat van de grotere verbruikers. Hij relateert deze berekening door er zelf op te wijzen dat het natuurlijk niet zeker is of alle bevolkingen wel ooit eenzelfde behoeftepatroon zullen hebben als bijv. de USA. Ook met deze relativering in het achterhoofd geeft een door hem op deze manier berekende grotere behoefte aan werkhout tot 25 maal de huidige produktie en aan vezelhout tot 160 maal toch wel te denken. Dat is duidelijk ook de bedoeling van Van der Meiden. Ter ondersteuning geeft hij zelf al richtingen aan op welke wijze doelmatiger met het produkt kan worden omgegaan, zowel bij de oogst als bij de verwerking.

De huidige prijsverwachtingen, c.q. marktsituaties worden door Van der Meiden gesignaleerd als de oorzaak voor het merkwaardige feit dat alom een tekort wordt voorzien, terwijl er in feite niet veel aan gedaan wordt. Hij waarschuwt ervoor - en dat is voor bosbouwers nauwelijks nodig, doch voor een breder publiek absoluut wel -, dat mocht het tekort acuut worden dit niet spontaan kan worden opgevangen door extra aanplant: het duurt decennia voor de geplante boom geschikt is voor de houtverwerkende industrie.

Met nadruk wijst Van der Meiden er dan ook op dat het niet de individuele producent is maar de nationale overheden en in ons geval tevens de EEG die onderzoek naar mogelijke produktieverhoging moeten stimuleren en tevens een analyse van het internationale houtverbruik in de toekomst moeten geven. Daarbij zou aanplant van meer bos in Nederland, c.q. de EEG, gericht op de vraag en aangepast

bij grotere houtverwerkingseenheden, zeker serieus in studie genomen moeten worden.

"Een toekomstig wereldhouttekort?" H. A. van der Meiden. Economisch Statistische Berichten 28 februari 1973, 58e jaargang nr. 2889. B. van Boven

Voordrachtenreeks landinrichting

Op 17 mei - de dag dat zowel "Groen" als ons Bosbouw tijdschrift uitkwam met artikelen en kaarten over landinrichtingsvraagstukken - hield het Koninklijk Genootschap voor Landbouwwetenschap, samen met het Nederlands Instituut van Landbouwkundig Ingenieurs een studiedag over het thema: "Landinrichting - enige technische en wetenschappelijke aspecten". Na een algemene inleiding van de directeur-generaal ir. S. Herweyer volgden inleidingen door de hoogleraren Mörzer Bruyns, Vroom en Bijkerk, en een paneldiscussie onder leiding van prof. F. Hellinga. De volledige teksten zullen verschijnen in het Landbouwkundig Tijdschrift, waarnaar wij gaarne verwijzen. Wij hopen slechts uw nieuwsgierigheid te prikkelen door het doorgeven van een boeketje uitspraken, zeer subjectief samengesteld en zonder commentaar:

Het Nederlandse landschap is gekenmerkt door een dynamisch karakter - veel van de traditionele Nederlandse boerderijen zullen binnenkort als bedrijfsgebouw geheel verouderd zijn zodat er nieuwe naast gebouwd moeten worden - het onderzoek moet meer beleidsgericht worden - een meer gefundeerd inzicht in de te verwachten ontwikkeling van de recreatieve trek naar buiten is gewenst - de mogelijkheden om nieuwe landschappen te scheppen zijn sterk toegenomen - de betekenis van de ouderdom van oecosystemen wordt door niet-ecologen gauw onderschat - natuurbouw is op korte termijn mogelijk voor weidevogelgebieden en waterwildreservaten, maar vraagt al gauw een eeuw voor bijv. bossen, struwelen, houtwallen, heide - kritiek op voedsilo's bij boerderijen is onzinnig - het boerebedrijf moet zich niet camoufleren - de opdeling van het Nederlandse landschap in drie zones: landbouwgebieden, conserveringsgebieden en gemengde gebieden is fout: kwaliteit moet overal zijn - sterk vergrote boerenbedrijven kunnen zonder veel nadeel over een deel van het bedrijfsoppervlak extensiveren ten behoeve van het natuurbeheer - ruilverkaveling leidt tot toename van de begroeiing met bos, bomenrijen, struiken - de groei van de "zomerdorpen" (caravanterreinen, jachthavens etc.) laat voorspellen dat in 1980 één op de zeven gezinnen een tweede verblijfplaats heeft - het is misschien beter om het toegelaten aantal caravans per boerderij aan een minimum in plaats van aan een maximum te binden - produktieloos landbeheer ten behoeve van natuurbeheer met minimalisering van de kosten vraagt meer onderzoek.